

PAPER DETAILS

TITLE: +DXr git- ~ tuttur- YAPILARI ÜZERINE

AUTHORS: Talip DOGAN

PAGES: 141-154

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/470602>

+DXr git- ~ tuttur- YAPILARI ÜZERİNE*

Talip DOĞAN**

ÖZ

Sınırlar arasılık, fiildeki hareketin başlangıç ve bitiş sınırları arasındaki bir noktaya, süreğine yönelen görünüş türüdür. Sınırlar arasılık görünüşü, bakış noktası bakımından, gerçekleşen fiilin ortasında olmasından dolayı genellikle eş zamanlı haber bildirimleri için karakteristiktir. Türkiye Türkçesinde sınırlar arasılığın işaretleyicilerinden biri de +DXr git- ~ tuttur- yapılarıdır. +DXr git- ~ tuttur- yapıları, +DXr bildirme ekiyle yüklemleştirilen unsurlardaki yargının istikrarlı bir şekilde sürdüğünü anlatmak için işletilmektedir. Söz konusu yapıda yüklemleştirilmiş olan unsur, *bir* sözcüğüyle teşkil edilmiş sıfat tamlamasıdır. Bu sıfat tamlaması cümlede eğer özne konumunda ise *git-* fiili, nesne konumunda ise *tuttur-* fiili kullanılmaktadır.

+DXr git- ~ tuttur- yapıları, odaklılık içeren bir sınırlar arasılık görünüşü sunmaktadır. Bundan dolayı söz konusu yapılarla hâlihazırda geçerli olan ve süren olaylar anlatılmaktadır. Bu yapılar, genelgeçer ya da her zaman gerçekleşen olayların ifadesinde kullanılmamaktadır. +DXr git- ~ tuttur- yapıları ayrıca ‘hayıflanma’, ‘kaygı’ gibi kiplik anlamları bildirmektedir. +DXr git- yapısında -(X)yor ekinin, +DXr tuttur- yapısında ise -DX ve -mXş eklerinin kullanılması karakteristiktir. Bu uyum, *git-* ve *tuttur-* fiillerinin kılınıp ve sözlüksel özelliklerine göre oluşmuştur. +DXr git- ~ tuttur- yapıları, odaklılık taşıyan sınırlar arasılık sundukları için, tasarlama kipleri ve -(X/A)r, -(y)AcAK ekleriyle kullanılmamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Türkçesi, görünüş, sınırlar arasılık, +DXr eki, *git-* ve *tuttur-* fiilleri.

ON +DXr git- ~ tuttur- STRUCTURES

ABSTRACT

Intraterminality is an aspect type that faces to a duration or point between start and finish borders of the action in the verb. This aspect is usually characteristic for simultaneous notification of an incident owing to be in the middle of the verb occurring in terms of viewpoint. One of the pointers of intraterminality in Turkish is the structures of +DXr git- ~ tuttur-. These structures have been operated to narrate that the sentence in the components predicated with the statement suffix +DXr that consistently proceeds. The component predicated is an adjective clause formed with the word *bir* (one). If the adjective clause marks a subject in the sentence, the verb *git-* is used; on the other hand, if it is an object, the verb *tuttur-* is used.

* Gönderim tarihi: 31.10.2017. Kabul tarihi: 14.12.2018.

** Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, KONYA. dogan.talip@gmail.com ORCID: 0000-0002-8216-0483

+DXr *git-* ~ *tuttur-* structures offer an aspect of intraterminality including focality. Accordingly, with these structures, the events that continue and are at work are narrated. These structures aren't used for the events which are common and always actualize. Also +DXr *git-* ~ *tuttur-* structures state modality such as 'regret' and 'worry'. The usage of -(X)yor in +DXr *git-* structure and -DX and -mXş suffixes in +DXr *tuttur-* structure is characteristic. This formation was designated due to the lexical and manner of action characteristics of the verbs *git-* and *tuttur-*. Because +DXr *git-* ~ *tuttur-* structures present intraterminality having focality, they have no usage with -(X/A)r, -(y)AcAK and designing modes.

Keywords: Turkish, aspect, intraterminality, +DXr suffix, *git-* and *tuttur-* verbs.

1. Görünüş

Görünüş veya *bakış (aspekt)* kavramının tanımı ve sınırları bilim adamları tarafından tam olarak belirlenebilmiş değildir. Bilim adamları görünüşü daha çok, *zaman* (fiil zamanı) kategorisinden ayrılan yönlerini ortaya koymak suretiyle değerlendirmişlerdir. Buna göre zaman, olayın konuşma anıyla bağlantılı olarak dil bilgisel işaretleyicilerle gerçek zamana konumlandırılmasıdır. Görünüş ise fiil zamanı ile edinilen nokta ya da aralık boyunca gerçekleşmiş, gerçekleşmekte olan ve gerçekleşecek olayların bu süreçteki bitmişlik, bitmemişlik, sınırlar arasılık gibi bilgilerini anlatır. Bu iki kategori, birbirinin zıttı değildir; belirli noktalarda işbirliği içinde olup bir bütünün parçaları niteliğindedir.¹

Konuyu Türkçe temelinde kapsamlı bir şekilde inceleyen L. Johanson'a göre görünüş, fiilin farklı bakış açılarıyla sunulmasına imkân veren bir dil bilgisi kategorisidir. Johanson, görünüş kategorisiyle ilgili çeşitli bakış açıları belirlemiş ve bir sınıflandırma ortaya koymuştur: Bir olayı, başlangıç sınırından sonra, bitiş sınırından önce gözlemleyen *sınırlar arasılık (intraterminality)*; bir olayı, kritik sınırı aşıldıktan sonraki bir safhada gözlemleyen *sınır sonrasılık (posttermilality)* ve bir olayı, kritik sınırına ulaştığı anda gözlemleyen *sınıra bakış (adtermilality)*. Bu görünüşler, Türkçede genellikle zengin fiil çekimi yapılarıyla ifade edilmektedir.² Bahsi geçen sınıflandırma daha sonra S. Aslan Demir tarafından genişletilmiştir.³ Sınıflandırmada ilk önce *sınıra duyarlı olan* ve *sınıra duyarlı olmayan* olmak üzere iki bakış açısı değeri belirlenmiştir. Sınıra duyarlı olan bakış açıları, fiilleri başlangıç ve bitiş sınırlarıyla ilişkili olarak izleme imkânı sağlar. Bu bakış açıları dört çeşittir:

¹ Görünüş kavramının gelişimi, başlıca tanımları ve tasnifleri için bk. Ahmet Benzer, *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*, Ankara 2008, s. 104-179; Mustafa Uğurlu, "Türkiye Türkçesinde Bakış (Aspektotempora)", *Türkbilgi*, Nisan, 5, Ankara 2003, s. 124-133.

² Lars Johanson, *Aspekt im Türkischen: Vorstudien zu einer Beschreibung des Türkeitürkischen Aspektsystems*, Uppsala 1971.

³ Aslan Demir, yaptığı sınıflandırmasında L. Johanson'un yanı sıra B. Comrie, I. Nevskaya, M. Uğurlu gibi araştırmacıların görüşlerinden de faydalanmıştır. Bkz. Sema Aslan Demir, *Görünüş Kategorisi. Türkmençe Örneği*, Ankara 2016.

Sınırlar arası bakış, sınır sonrası bakış, sınıra bakış ve sınır öncesi bakış. Sınırlar arası bakış, fiilin sınırları arasındaki bir noktaya yönelmeyi anlatır. Sınır sonrası bakış, fiilin kritik sınırının aşıldığı bir kesite yönelir. Ancak Rusça gibi kimi Slav dillerinde yer alan sınıra bakış ise fiili, kritik sınıra ulaştığı noktada gözlemler. Bu bakış açısı Türkiye Türkçesinde işaretlenmez. Sınıra duyarlı olmayan bakış açıları fiilin herhangi bir sınırına vurgu yapmaz ve fiili bir bütün olarak gözlemler. Türkiye Türkçesinde bu bağlamda *sözde bitmişlik* ve *(genel) öngörülülük* şeklinde iki bakış açısı vardır. Sözde bitmişlik, fiili başlangıç veya bitiş sınırına vurgu yapmadan bir bütün olarak sunar. Türkiye Türkçesinde bu bakış açısını *-DX* temsil eder. Öngörülülük, fiili belirli bir sınır vurgusu yapmadan gelecek projeksiyonuyla bütün olarak gözlemler ve gerçekleşmiş bir olayı ifade etmez. Türkiye Türkçesinde öngörülülük işaretleyicisi *-(y)AcAK*’tır.⁴

Johanson, Türkçe için zaman ve görünüş kategorilerinin tek ve aynı unsur üzerinde bir arada bulunduğunu bildirmektedir. Örneğin sınırlar arasılık işaretleyen ekler şimdiki zaman, sınır sonrasılık işaretleyen ekler ise geçmiş zamanla ilgili çıktılar verir. Bir fiil, zaman çizgisi üzerine, konuşma zamanı ve fiil zamanı arasındaki ilişkiye göre geçmiş/sonlanmış, hâl/sonlanmamış ile gelecek biçimde ve sınırlar arasılık, sınır sonrasılık, öngörülülük görünüşlerinden biriyle yorumlanarak yerleşir. Fiiller bu şekilde belirli bir görünüş-zaman ile ortaya çıkmış olur.⁵

Görünüşün ilişkide olduğu diğer dil bilgisel kategori *kılınıştır*. Kılınışt, esas itibarıyla fiilin iç zamansal yapısını ve evrelerini konu alan sözlüksel özelliktir. Söz gelimi, bazı fiillerin (*öl-*, *bayıl-* gibi) gerçekleşmesi için belirli bir son sınırı bulunur. Bazı fiiller (*yürü-*, *oku-* gibi) belirgin bir süreye sahiptir. Fiilin kılınıştına ait bu tür özellikler kendisine yapışık, ontolojiktir ve değişebilir bir durum değildir. Görünüş, dil bilgisel işleyişle sağlanır ve konuşurun tercihini yansıtır. Konuşur fiilin kılınışt evrelerini, tercihinine göre çeşitli işaretleyicilerle sınırlar arasında veya sınır sonrasında aktarır. Bir başka deyişle kılınışt nesnel, görünüş ise öznel bir kategoriye temsil eder. Buna karşın araştırmacılar kılınışt ve görünüşe ait bu yaklaşımın her zaman geçerli olmadığını altını çizmişlerdir. Her iki kategori kendi işleyişleri ve imkânları çerçevesinde birtakım seçimlere izin verebilmektedir.⁶ Kılınıştaki özelliklerin anlamlı hâle gelmesi ve sunulması, görünüşün kılınışt üzerinde yaptığı işlemle mümkün olmaktadır. Bu iki kategori, var olabilmek için birbiriyle iş birliği içinde işlemektedir.

⁴ Bkz. Demir, *a.g.e.* s. 32-35.

⁵ Lars Johanson, “Türkeitürkische Aspektotempora”, *Tense systems in European languages*, (ed. Thieroff, Rolf & Ballweg, Joachim), Tübingen 1994, s. 247-266; Sema Aslan Demir, “Türkiye Türkçesinde Ol- Yardımcı Fiilli Yapıların Görünüş-Zaman Bildirimindeki İşlevleri”, *Bilig*, Güz 2012, 63, s. 11-30.

⁶ Bkz. Demir, *a.g.e.* s. 24-25.

2. Sınırlar arasılık

Sınırlar arasılık, fiildeki hareketin başlangıç ve bitiş sınırları arasındaki bir noktasına, süreğine yönelen görünüştür. Bu görünüş türünde fiilin süreğine ait bir kesit görüntülediği için, fiilin bütünü görmek mümkün olmaz. Bakış noktası meydana gelen fiilin ortasındadır, o nedenle daha çok da eş zamanlı haber bildirimleri için karakteristiktir. Sınırlar arası görünüş, fiilin sona ulaşp ulaşmadığı hakkında bilgi vermez ve herhangi bir zaman katmanında devam eden olayları ifade eder.⁷ İşaretleyicilerin sınırlar arasılık görünüşünü ortaya koyma biçimleri, *odaklılık*⁸ değişkenleri açısından farklılıklar arz edebilir. Türkçede fiil çekimi düzleminde sınırlar arasılık görünüşü çeşitli yapılar ile ortaya çıkmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu görünüşün işaretleyicilerinin başında *-(X)yor* ve *-mAktA* ekleri gelir.⁹ Bu ekler aksiyonel yoğunluğu odaklılık bakımından yüksek ya da düşük seviyede anlatabilirler. Sözü edilen eklerle aşağıda sırasıyla yüksek odaklı ve düşük odaklı bir sınırlar arasılık sunulmuştur:

- (1) *Şu anda Dumlupınar Üniversitesinde görev yapmaktayım.*¹⁰
- (2) *Her akşamüstü birlikte yürüyüşe çıkıyoruz.*¹¹

-(X/A)r ve *-mAz* eklerinin sunduğu sınırlar arasılık görünüşü ise bunlardan farklı olarak odaksızdır:

- (3) *Dünya hem kendi eksenini etrafında hem de güneşin etrafında döner.*
- (4) *Kuş uçmaz kervan geçmez.*

2. 1. +DXr git- ~ tuttur- yapısı

Türkiye Türkçesinde sınırlar arasılık görünüşü ayrıca +DXr git- ~ tuttur- yapılarıyla ortaya konulmaktadır. +DXr git- ~ tuttur- yapıları, +DXr bildirme ekiyle yüklemleştirilmiş¹² unsurlardaki yargının devam ettiğini anlatmada

⁷ Bkz. Demir, a.g.e. s. 84-85.

⁸ Johanson'un kuramında önemli yeri olan *odaklılık*, görünüş ekleriyle işaretlenen görüntüleme alanının izafi darlığını, bakış noktasını çevrelemesini ve buna bağlı psikolojik yoğunluğu ilgilendiren ölçüsel bir parametredir. Bakış açısı değerleri, odaklı ve odaksız olmak üzere iki kısma ayrılır. Odaklı olanlar ise yüksek odaklı ve düşük odaklı olarak derecelendirilebilir. Bkz. Demir, a.g.e. s. 37.

⁹ N. Engin Uzun, "Dilbilgisinin Temel Kavramları (Dünya Dillerinden Örnekleriyle-Türkçe Üzerine Tartışmalar)", *Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 19*, İstanbul 2004, s. 159; Aslı Göksel-Celia Kerslake, *Turkish, A Comprehensive Grammar*, London 2005, s. 289-290.

¹⁰ Ömer Kaya, *Atatürk Üniversitesinin Elli Yılı 1957-2007*, Erzurum 2007, s. 1033. Örneklerin bir kısmı, alıntılандıkları eser adı ve sayfa numarasıyla verilmiştir. İnternette alınan bir kısım örnek, sadece eserin adıyla belirtilebilmiştir. Kimi örnekler ise herkes tarafından kabul edilebilir özellikte olmak kaydıyla tarafımızdan sunulmuştur.

¹¹ Atıf Yılmaz, *Söylemek Güzeldir*, İstanbul 1995, s. 82.

¹² +DXr bildirme ekiyle yüklemleştirilmiş bu yapıların bir 'cümle' olup olmadığı hususu yazının konusu dışında tutulmuştur. Söz konusu yapılar, dil bilgisi kitaplarında farklı terimlerle geçmektedir. Başlıca; Hikmet Dizdaroğlu, *Tümcebilgisi*, Ankara 1976, s. 58, 93'te

kullanılmaktadır. Bu yapıda yüklemleştirilen unsur, *bir* sözcüğünün katılımlıyla sıfat tamlaması özelliği kazanır. *Bir* sözcüğü, teşkil ettiği sıfat tamlamasında vurgulu söylenmektedir. Buna bağlı olarak tamlamaya anlam yönünden ‘belirlilik’ ve ‘aşırılık’ katmaktadır. Yüklemleştirilen sıfat tamlaması cümlede özne konumunda ise *git-* fiili, nesne konumunda ise *tuttur-* fiili işletilmektedir. +*DXr git- ~ tuttur-* yapıları ile düşük odaklı bir sınırlar arasılık görünüşü sunulmaktadır. Cümlelerde anlam bakımından genel, her zaman gerçekleşen olaylar ifade edilmez. Bunun aksine hâlihazırda geçerli olan ve ilerleyen olaylar ifade edilir. Bu türlü bir ifade, cümlelerde geçen ‘bugünlerde’, ‘şimdilerde’ gibi zaman zarflarıyla da desteklenmektedir. Cümlede istikrar hâlinde bir sürme tezahür eder. Ayrıca, bu yapılarla söylenen cümlelerle ‘hayıflanma’, ‘kaygı’ vb. kiplik anlamların bildirildiği dikkati çekmektedir. Örneğin;

(5) *Tartışmalarda da, bir kültür seviyesizliğidir gidiyor.*¹³

(6) *İşte bu kitapta bir ‘sevgilim Melahat Hanım’dır tutturmuş, baştan sona o kadar.*¹⁴

(7) *Bir iki yıldır da bir akademisyendir tutturdu bizim aydınlar.*¹⁵

(8) *Şimdilerde de bir özgür düşünme sözüdür gidiyor.*¹⁶

(9) *Başbakan Binali Yıldırım, ‘Bugünlerde bir bayrak hikâyesidir gidiyor’ diyerek...*¹⁷

Ancak cümlede sınır bildiren zaman zarflarının katılımıyla konuşma anına göre bir müddet sürüp sonlanmış olayların anlatılması da mümkün olabilir. Örneğin aşağıdaki cümlede ‘akşama kadar’ zarfı ve *-dı* ekinin birlikteliğiyle sürüp sonlanmış bir olayın anlatımı sunulmuştur:

(10) *Akşama kadar bir Gülendâ Kalfa’dır tutturdular, gülmekten kimsede bir hâl kalmadı.*¹⁸

‘iç cümle’; Rasim Şimşek, *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, Trabzon 1987, s. 90’da ‘cümle görünüşlü kalıplaşmış anlatımlar’; Haydar Ediskun, *Türk Dilbilgisi*, İstanbul 1996, s. 189’da ‘kalıp söz’; Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi*, Ankara 2001, s. 392-393’te ‘cümle’ olarak tanımlanmıştır. Türkiye Türkçesinde +*DXr* bildirme ekli türlü yapılara dair ayrıca bk. Yeter Torun, “+DIR / +DUR Bildirme Ekiyle Oluşturulan Bazı Yapıların Cümledeki Anlamları Üzerine”, *TDAY-B* 2003, s. 111-122.

¹³ Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, İstanbul 2002, s. 313.

¹⁴ Sâmîha Ayverdi, *Mülâkatlar*, İstanbul 2005, s. 105.

¹⁵ Tahsin Yücel, *Kimim Ben*, İstanbul 2011.

¹⁶ Fethi Naci, *İnsan Tükenmez/Gerçek Saygısı*, İstanbul 1982, s. 108.

¹⁷ <http://www.milliyet.com.tr/basbakan-yildirim-bayrak-tartismasina-ankara-yerelhaber-1871639/> (Erişim tarihi: 23.04.2017).

¹⁸ Attilâ İlhan, *Sırtlan Payı*, Ankara 1992.

+DXr eki, yüklemleştirdiği sıfat tamlamasındaki yargının anlamını aynı zamanda pekiştirmektedir. Sıfat tamlamalı unsur temel cümlede özne ya da nesne olarak daima 3. şahıs konumunda bulunduğu için +DXr ekini alabilmektedir:

- (11) *Kimsenin bildiği yok. Bir 'yapalım'dır gidiyor.*¹⁹
 (12) *Bir 'hepimiz garibanız'dır tutturmuşsunuz.*

Git- ve *tuttur-* fiillerinden sonra getirilen kip ve şahıs eklerinin kullanıma sınırları vardır. +DXr *git-*'li kuruluşta isim unsuru, temel cümlede *git-* fiilinin istemine bağlı olarak daima 'ne'yi karşılayan özne konumundadır. Bu sebeple +DXr *git-* yapısının çekiminde sadece teklik 3. şahıs söz konusudur. +DXr *tuttur-*'lu cümlelerde ise isim unsuru, *tuttur-* fiilinin isteminden dolayı nesne konumundadır, özne ise 'kim'i karşılamak suretiyle bütün şahıslarda olabilir:

- (13) *Mesalâ yeri olmadığı hâlde bir alay 'evet'tir gidiyor.*²⁰
 (14) *Ama bir çalışmaktır tutturmuşsun.*²¹
 (15) *... bir 'Batılılaşıma'dır tutturmuşuz.*²²

+DXr *git-* yapısının +DX ve -mXş ekleriyle kullanılması tercih edilmemektedir. Çünkü +DX ve -mXş ekleri, *git-* fiiline sonlanmışlık işlevi katmak suretiyle sürme ifadesini kısıtlamaktadır. Bir başka deyişle *git-* fiilinin, devam etmeyi veya sürmeyi ön plana çıkaran özelliğini etkisizleştirmektedir. Bunun için *git-* fiilinde sürme ifadesi -(X)yor ile yerleşmiştir. -(X)yor, *git-* fiilinin evre yapısını sınırlar arasılık görünüşünün sunulmasında verimli hâle getirmektedir. Burada +DXr *gidiyor* kuruluşunda, devam eden, süren bir olayın anlatımının bulunduğu dikkat çekilmelidir. +DXr *tuttur-* yapısının ise -(X)yor ile kullanılması karakteristik değildir. *Tuttur-* fiilinin sahip olduğu sözlüksel içerik güçlü bir sürme ifadesine sahiptir. Bu yüzden *tuttur-* fiilinin -(X)yor ile kullanımı insicamsız olmaktadır. *Tuttur-* fiiliyle -DX ve -mXş eklerinin kullanımları yer edinmiştir. *Tuttur-* fiilinin sözlüksel kapasitesi yani kılınış özelliği, -DX ve -mXş ekleriyle sürme ifadesinin aktarılmasına uyumludur. Ayrıca olayın konuşma anında devam ettiği yönünde yorumlanmasına da imkân verir. Bu uyumu ve birlikteliği cümlede konuşma anını kodlayan zaman zarflarının kullanılabilmesiyle görmek mümkündür.

¹⁹ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul 1994, s. 375.

²⁰ Cevdet Kudret, *Ortaoyunu*, İstanbul 2007, s. 265.

²¹ Şahap Sıtkı, *Kimin İçin*, İstanbul 1967, s. 6.

²² Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, İstanbul 1984.

- (16) *Bir gezmedir gitti.
 *Bir gezmedir gitmiş.
 Bir gezmedir gidiyor.
- (17) (Bugünlerde) Bir gezmedir tutturdu.
 (Bugünlerde) Bir gezmedir tutturmuş.

Türkiye Türkçesinde sınırlar arasılığı odaksız işaretleyicisi $-(X/A)r$, tabiatıyla $+DXr$ *git- ~ tuttur-* yapılarında tercih edilmemektedir. Diğer bir deyişle $+DXr$ *git- ~ tuttur-* yapılarının odaklılık taşıyan anlatımlarına uymamaktadır:

- (18) *Bir pahalılıktır gider.
 (19) *Bir pahalılıktır tuttururuz.

$+DXr$ *git- ~ tuttur-* yapılarının, gelecek zamanı işaretleyen $-(y)AcAK$ ekiyle kullanılması benimsenmemiştir. Aynı durum tasarlama kipleri için de geçerlidir. Çünkü tasarlama kipleri, tasarlanmış bir dileğe yönelmeleri sebebiyle bir bakıma gelecek zaman diliminde yer alır. Başka bir açıdan odaklılık içeren bir sınırlar arasılık görünüşünü bildirmelerinden dolayı $+DXr$ *git- ~ tuttur-* yapılarının gelecek anlatısında kullanımı makul karşılanmamaktadır. Örneğin;

- (20) *Bir gezmedir gidecek.
 (21) *Bir gezmedir tutturacaksın.
 (22) *Bir gezmedir gitmeli.
 (23) *Bir gezmedir tutturalım.

Diğer taraftan $+DXr$ *git- ~ tuttur-* yapılarının olumsuzu da kullanım dışıdır. Yapının bu özelliği, yine odaklılık içermesinin bir sonucudur. Olumsuz kuruluşun bulunmamasında, ayrıca $+DXr$ *git- ~ tuttur-* yapılarının sunduğu kiplik değerler (hayıflanma, kaygı gibi) belirleyici olmuştur. $+DXr$ *git- ~ tuttur-* yapılarıyla konuşurun uygun görmediği ya da yerindiği durumlar ifade edilmektedir. Yapı olumsuz kurulduğunda, yani uygun görülmeyen durum olumsuzlandığında ‘olumlu’ bir anlam çerçevesi oluşacağı için konuşurun amacı ortaya çıkmayacaktır:

- (24) *Bir gezmedir gitmiyor.
 (25) *Bir gezmedir tutturmamışsın.

Ayrıca *git-* ve *tuttur-* fiillerinin sahip olduğu çekirdek anlamlar süreklilik işlevini sağlamalarında belirleyici bir faktör olmuştur. *Git-* fiilinde ‘sürmek, devam etmek’, *tuttur-* fiilinde ‘bir işe başlayıp sürdürmek, bir şeyi yapmakta olmak’ anlamları bulunur:

(26) *Ama böyle giderse, bu at çok sürçer!*²³

(27) *Urumeli Hisarı'na oturmuşum /
Oturmuş da bir türkü tutturmuşum.*²⁴

Git- fiili, sözlüksel potansiyelinin bir sonucu olarak Oğuz Türkçesinde süreklilik işlevli kılınış işlemcisi, yani tasvir fiil özelliği kazanmıştır. *Git-* fiili bu özelliğiyle ana fiildeki hareketin başladığını ve bir müddet sürdüğünü veya bu şekilde sürüp gittiğini bildirir. *Git-* yardımcı fiilinin bu kullanımı Eski Oğuz Türkçesinden itibaren tanıklanabilmektedir. Eski Oğuz Türkçesindeki örneklerde yapı, *-(y)A ~ -(y)U git-* veya her iki fiilin de çekimlenmesiyle teşkil edilmiştir:

(28) *Kimisi dutmuş gider Hak emrini / Kimi külli yile virmiş ‘ömrini.*²⁵

(29) *‘Aşıkların gönli gözi ma’şukın isteyü gider / Ayruk sûretde ne kalur kim kılısar zühd ü tã’at.*²⁶

Türkiye Türkçesinde ise *git-* yardımcı fiilinin süreklilik kılınış işlevi *-(y)Xp git-* ya da *çekimli fiil + git-* yapıları ile sağlanır. Söz konusu yapıların süreklilik işlevli kullanımlarında asıl fiillerin genellikle sınır vurgulamayan gruptan seçildiği görülmektedir:

(30) *Amaçsız yaşayıp gidiyoruz... Sen niçin yaşadığını biliyor musun?*²⁷

(31) *... devlet felsefesi olarak bunlar devam eder gider.*²⁸

Git- yardımcı fiili, *-(y)Xp git-* yapısında yine süreklilik anlamını içeren kimi fiiller ile kalıplaşmış sözlük birim özelliği kazanmıştır: *Yürüyüp git-* ‘devam etmek’, *sürüp git-* ‘öyle devam etmek’ gibi. Süreklilik işlevinin sunulmasında aynı söz dizimsel kuruluştaki olmak kaydıyla bu birleşiklerin de işletildiği görülür. Söz konusu birleşikler bu kuruluştaki hem *-(y)Xp*’li hem de *-(y)Xp*’li yapıdan çekimli fiil yapısına dönüştürülmüş olarak kullanılır:

²³ Memduh Şevket Esendal, *Ev Ona Yakıştı*, Ankara 1971, s. 179.

²⁴ Orhan Veli Kanık, *Sakın Şaşırma*, İstanbul 2008.

²⁵ Kemâl Yavuz, *‘Aşık Paşa: Garib-nâme (Tıpkıbasım-Karşılaştırmalı Metin-Aktarma)*, C: 4, Ankara 2000, s. 579.

²⁶ Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divânı II: Tenkitli Metin*, Ankara 1990, s. 38.

²⁷ Mehmet Özgül, *Maksim Gorki, Bozguncu*, İstanbul 2015.

²⁸ Yusuf Halaçoğlu, *Tarih Gelecektir*, İstanbul 2007, s. 87.

(32) *Bazan dostluk münasebetleri yürür gider.*²⁹

(33) *Hayat, karanlığın içinde sürüp gidiyordu.*³⁰

(34) *Politikacılarımızın o çirkin savaşı sürer gider.*³¹

Git- yardımcı fiilinin konuşma anı ile yönelimin başlangıç noktası ve yönelimin son noktası ve aynı zamanda fiilin bitiş noktası arasında ortaya koyduğu ilişki, süreklilik bildiren diğer yardımcı fiillerden (örneğin Türkiye Türkçesinde *dur-*) farklıdır. Buna göre *dur-* yardımcı fiili, yönelimin başlangıç noktası ve yönelimin çevrildiği nokta ile fiilin bitiş noktası bakımından herhangi bir bilgi vermez. Başka bir açıdan *git-*, amaç yönelimli bir yardımcı fiil iken *dur-* yardımcı fiilinde amaç odaklı bir yönelim dolayısıyla amaçlı bir süreklilik yoktur.³²

-(y)*Xp git-* yapısı, tespit edildiği kadarıyla Muğla, Alanya gibi Güneybatı Anadolu ağızlarında geniş zaman ekli çekimleri ile bağımlı biçim birimine dönüşmüş, görünüşsel işlev kazanmıştır. Bahsi geçen ağızlarda -(y)*Xp gider* biçiminde şimdiki zaman eki olarak tanımlanan yapı, görünüş kategorisinde sınırlar arasılığın yüksek odaklı işaretleyicisidir. Örnek: *Ben Ali 'yi yolda gedip gideriken gördüm* 'Ben Ali'yi yolda gidiyorken gördüm.' Cümlesinde³³ *git-* fiili -*ip geder* yapısıyla sınırlar arasında sunulmuştur. Bu arada Türkiye Türkçesindeki sınırlar arasılık işaretleyicisi -(X)*yor* ekinin, süreklilik bildiren *yori-* yardımcı fiilinin geniş zaman çekiminden hece yutumuyla (-*A yori-r* > -*A yorur* > -*A yoru* > -(A)*yor* > -(X)*yor* gibi) oluşması da aynı çerçevede hatırlanmalıdır.

Kimi bilim adamları *tut-* fiilinin Eski Uygur Türkçesinde yardımcı fiil özelliğiyle süreklilik ifadesini sağladığını kaydetmişlerdir: *kamağ yalañuklar ayayu ağırlayı tutmış kergek*³⁴ 'Bütün insanların daima saygı göstermeleri gerektir.'; *alğınçı ölüm künin öyü tutar*³⁵ '(Son) ölüm gününü aklında tutar.' *Tut-* fiilinin süreklilik ifadesi için bu tür kullanımları hem Eski Oğuz Türkçesinde hem de Türkçenin diğer dönemlerinde yerleşmemiştir. Ancak bugün Altay Türkçesinde -*A tut-* yapısında 'o hâlde bir müddet kalmayı/ bulunmayı' ifade etmek suretiyle yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır:

²⁹ Mehmet Turgut, *Siyasetten Sahneler*, İstanbul 1990, s. 85.

³⁰ Cengiz Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, İstanbul 2015.

³¹ Tank Buğra, *Bu Çağın Adı*, İstanbul 2014.

³² Bkz. Faruk Gökçe, *Oğuz Türkçesinde Fiil Birleşmeleri Tarihsel Karşılaştırmalı Bir İnceleme Denemesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 187-189.

³³ Nurettin Demir, "Derleme Sözlüğü'nde Şimdiki Zamanla İlgili Veriler", *İlmi Araştırmalar* 10, 2000, s. 19-27.

³⁴ Şinasi Tekin, *Uygurca Metinler I, Kuşağı İm Pusu (Ses İşiten İlah)*, Ankara 1993, s. 12.

³⁵ Marcel Erdal, *A Grammar of Old Turkic*, Leiden-Boston 2004, s. 253.

Muzikantlar instrumentlerin oostorına ċaba tuttular ‘Müzisyenler çalgılarını ağızlarına dayadılar.’ Nasilov da benzer şekilde Moğolcada ‘tutmak’ anlamına gelen *barix* fiilinin *-j* zarf-fiil ekiyle *-j barix* yapısında ve fiilin istikrarlı sürekliliğini anlatmak için kullanıldığını haber vermektedir.³⁶ Bir fiilin kılınışsal içeriğinde türetime dayalı işaretleyicilerle yeniden yapılandırma işlemi gerçekleştirilebilir. Örneğin, son sınıra sahip bir fiil olan *serp-*, *-ele* ekiyle süreği öne çıkarılıp sınır vurgulamayan bir fiil özelliğine dönüştürülebilir. Bu bağlamdan Türkiye Türkçesinde de ön sınırı bulunan *tut-* fiili, ettirgenlik eki *-tur* ile genişletilmiş ve *tuttur-* şeklinde sınır vurgulamayan bir fiile dönüştürülmüştür. Böylece sınırlar arasılığı işaretlemeye uygun olan yeni bir kılınışsal değişke türetilmiştir. Bu gelişmede *tuttur-* fiilinin kılınış özelliği ve içerdiği sözlük anlamının uygunluğuyla birlikte söz dizimsel sebepler de belirleyici olmuştur. Söz konusu kuruluşlarda *tuttur-* fiilinin sürme bildirme işlevine katılması, *git-* fiiliyle paralel gelişmiştir. *+DXr git-* ile kurulan cümlelerde sıfat tamlamalı unsur, *git-* fiilinin geçişsiz olmasından dolayı özne konumundadır. Bu cümlelerde sıfat tamlamalı unsurun nesne konumuna geçebilmesi ancak geçişli bir fiilin kullanılmasıyla olabilir. Esasında fiilleri dil bilgisel düzlemde *-DXr*, *-(X)r*, *-(X)t*, *-Ar* gibi belirli eklerle geçişli konuma getirmek mümkündür. Ancak *git-* fiilinin *-er* ekiyle geçişli konuma dönüştürülmüş biçimi olan *gider-* ‘ortadan kaldırmak, yok etmek’, sahip olduğu sözlüksel özellik ile sürme ifadesini sunma potansiyeli taşımamaktadır. Bunun için hem nesne alabilen hem de sürme ifadesini anlatmaya elverişli bir fiil olan *tuttur-* devreye sokulmuştur. Bu seçilmede *tut-* yerine, *tuttur-* fiilinin öne çıkarılması da yine sahip oldukları sözlük anlamlarının elverişliliğiyle ilgilidir.

Türkiye Türkçesinde *+DXr git- ~ tuttur-* kuruluşuna benzer tarzda, *bir* sözcüğüyle oluşturulan sıfat tamlamasının yüklemleştirildiği ve temel cümleye katıldığı başka kullanımlar da bulunmaktadır. Eldeki örnekler bakıldığında bu kuruluşlar temel cümlede özne durumundadır.³⁷ Kuruluşların daha çok da anlamca kaynaşmış birleşik fiiller üzerinde gerçekleşmesi eğilimi dikkat çekmektedir. Birleşik fiillerin isim unsuru, *bir* sözcüğü ve *+DXr* ekiyle çevrelenip anlam yönüyle ön plana çıkarılmaktadır. Bu gruptaki kuruluşlarda çekimlenen fiiller asıl anlamlarında kullanılmaktadır. Örneğin *kuşku düş-*, *alkış kop-*, *hata et-* fiillerinde:

(35) *Yaşlı Matvey'in içine bir kuşkudur düştü.*³⁸

(36) *... büyük bir zafer kazanmış gibi seviniyoruz. Bir alkıştı kopuyor.*³⁹

³⁶ Eyüp Bacanlı, *Kılınış Kategorisi ve Altaycada Kılınış Belirleyici Olarak Art Fiiller*, Ankara 2014, s. 170.

³⁷ Bkz. Şimşek, *a.g.e.*, s. 90; Nurettin Koç, *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul 1996, s. 378, 467.

³⁸ Tektaş Ağaoğlu, *Mihail Şolohov. Ve Durgun Akardı Don*, İstanbul 2001.

³⁹ Beşir Ayvazoğlu, *Türk'ün Kültür Coğrafyasında Bir Gezinti*, İstanbul 1991.

(37) *Bir hatadır ettik. Endişemiz mazur görülsün.*⁴⁰

Türkiye Türkçesinde birleşik fiillerde oluşturulan kuruluş ile +DXr git- ~ tuttur- kuruluşu, kimi yönlerden ortak özellikleri paylaşırsa da ayrı kategoride değerlendirilmelidir. *Bir + isim + DXr git- ~ tuttur-* formülündeki söz dizimsel kuruluş bir görünüş türünü (sınırlar arasılığı) işaretlemek üzere dil bilgiselleşmiş durumdadır. Dil bilgiselleşme *git-* fiilinin ‘sürmek, devam etmek’, *tuttur-* fiilinin ‘bir işe başlayıp sürdürmek, bir şeyi yapmakta olmak’ anlamlarıyla ilişkilendirilmek suretiyle oluşturulmuştur. Ayrıca bugün Türkiye Türkçesinde +DXr git- ~ tuttur-’lu anlatımlar oldukça yaygınlaşmıştır.

+DXr git- ile kurulmuş cümlelerde -+DXr ekinin düşürülmesi kabul görmemektedir. Ekin düşürülmemesi aynı zamanda +DXr git- yapısının dil bilgiselleştiğinin tezahürüdür. Diğer taraftan +DXr eki, bu yönüyle isim unsuru ve *git-* arasında bağlayıcılık işlevi üstlenmiş görünmektedir. +DXr tuttur- ile kurulmuş örneklerde de genellikle +DXr ekinin düşürülmediği görülür. Ancak bunun yanında +DXr ekinin düşürüldüğü kullanımlara da rastlanmaktadır. Bunda *tuttur-* fiilinin sürme ifadesini sunabilme yeterliğinin ve sözlük anlamından tamamıyla kopmamış olmasının faktörü vardır. Bu durum ayrıca, *tuttur-* fiilinin kuruluşu geç dönemde dâhil edilmesinden de kaynaklanıyor olmalıdır:

(38) *Bir geç kalmadır gidiyor.*

**Bir geç kalma gidiyor.*

(39) *Bir geç kalmadır tutturmuşsunuz.*

Bir geç kalma tutturmuşsunuz.

Yine benzer söz dizimsel kuruluşta olmak kaydıyla sınırlar arasılık görünüşü *tuttur-* ve *git-* fiillerinin bir arada kullanılmasıyla da sağlanmaktadır.

(41) *Bir Madonna’dır tutturmuş gidiyorsunuz!*⁴¹

(42) *... bir “İktisadî Buhran” teranesidir, tutturmuş gidiyorlar.*⁴²

(43) *Her nefes alışında tekrarladığı bir «dış güçler» tekerlemesidir tutturmuş gidiyor.*⁴³

Sonuç

Türkiye Türkçesinde sınırlar arasılık görünüşünün işaretleyicilerinden biri de +DXr git- ~ tuttur- yapılarıdır. +DXr git- ~ tuttur- yapıları, +DXr bildirme ekiyle yüklemleştirilmiş unsurlardaki yargının istikrarlı olarak sürdürdüğünü anlatmada kullanılır. Yüklemleştirilmiş olan unsur *bir* sözcüğü ile oluş-

⁴⁰ Yavuz Bahadıroğlu, *Şehzade Selim*, İstanbul 2014.

⁴¹ Mazlum Beyhan (Çev.), *Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, Ecinniler*, İstanbul 2016.

⁴² Necip Fazıl Kısakürek, *Başmakâlelerim*, İstanbul 2000.

⁴³ Necip Fazıl Kısakürek, *Rapor 7/8*, İstanbul 2014.

turulmuş bir sıfat tamlamasıdır. Sıfat tamlaması cümlede özne konumunda ise *git-* fiili, nesne konumunda ise *tuttur-* fiili işletilir.

+DXr *git-* ~ *tuttur-* yapılarıyla düşük odaklı bir sınırlar arasılık görünüşü sunulur. Bu çerçevede genelgeçer yargılar değil, hâlihazırda geçerli olan ve sürmekte olan olaylar anlatılır. +DXr *git-* ~ *tuttur-* yapıları bu anlatımın yanında aynı zamanda ‘hayıflanma’, ‘kaygı’ gibi kiplik anlamları bildirmektedir.

+DXr *git-* yapısında -(X)yor ekinin, +DXr *tuttur-* yapısında -DX ve -mXş eklerinin kullanımları yer edinmiştir. Bu kullanımlarda *git-* ve *tuttur-* fiillerinin kılınış ve sözlüksel özellikleri belirleyici olmuştur. +DXr *git-* ~ *tuttur-* yapıları, odaklılık içeren sınırlar arasılığı yansıttığı için -(X/A)r, -(y)AcAK ekleri ve tasarlama kipleriyle kullanılmamaktadır.

İşaretler

A	: /a/, /e/
X	: /ı/, /i/, /u/, /ü/
D	: /t/, /d/
*	: Tanıklendirilememiş, kabul edilemez şekil.

KAYNAKLAR

ASLAN DEMİR, Sema, “Türkiye Türkçesinde Ol- Yardımcı Fiilli Yapıların Görünüş-Zaman Bildirimindeki İşlevleri”, *Bilig*, Güz, 63, 2012, ss. 11-30.

ASLAN DEMİR, Sema, *Görünüş Kategorisi, Türkmençe Örneği*, Grafiker Yayınları, Ankara 2016.

BACANLI, Eyüp, *Kılınış Kategorisi ve Altaycada Kılınış Belirleyici Olarak Art Fiiller*, TDK Yayınları, Ankara 2014.

BENZER, Ahmet, *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*, Kabalcı Yayınları, Ankara 2008.

DEMİR, Nurettin, “Derleme Sözlüğü’nde Şimdiki Zamanla İlgili Veriler”, *İlmi Araştırmalar* 10, 2000, ss. 19-27.

DİZDAROĞLU, Hikmet, *Tümcebilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1976.

EDİSKUN, Haydar, *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996.

ERDAL, Marcel, *A Gramer of Old Turkic*, Leiden-Boston, Brill 2004.

GENCAN, Tahir Nejat, *Dilbilgisi*, Ayraç Yayınları, Ankara 2001.

GÖKÇE, Faruk, *Oğuz Türkçesinde Fiil Birleşmeleri Tarihsel Karşılaştırmalı Bir İnceleme Denemesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2007.

GÖKSEL, Aşlı-KERSLAKE, Celia, *Turkish, A Comprehensive Grammar*, Routledge, London 2005.

JOHANSON, Lars, “Türkeitürkische Aspektotempora”, *Tense systems in European languages*, (ed. Thieroff, Rolf & Ballweg, Joachim), Niemeyer, Tübingen 1994, ss. 247-266.

JOHANSON, Lars, *Aspekt im Türkischen: Vorstudien zu einer Beschreibung des Türkeitürkischen Aspektsystems*, Uppsala 1971.

KOÇ, Nurettin, *Yeni Dilbilgisi*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1996.

KORKMAZ, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara 2007.

ŞİMŞEK, Rasim, *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, Trabzon 1987.

TATÇI, Mustafa, *Yunus Emre Divânı II: Tenkitli Metin*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

TEKİN, Şinasi, *Uygurca Metinler I, Kuanşi İm Pusar (Ses İşiten İlah)*, TDK Yayınları, Ankara 1993.

TORUN, Yeter, “+DIR / +DUR Bildirme Ekiyle Oluşturulan Bazı Yapıların Cümledeki Anlamları Üzerine”, *TDAY-B 2003*, 2003, ss. 111-122.

UĞURLU, Mustafa, “Türkiye Türkçesinde Bakış (Aspektotempora)”, *Türkbilg*, Nisan, 5, Ankara 2003, ss. 124-133.

UZUN, N. Engin, “Dilbilgisinin Temel Kavramları (Dünya Dillerinden Örnekleriyle-Türkçe Üzerine Tartışmalar)”, *Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 19*, İstanbul 2004.

ÖRNEKLERİN ALINDIĞI ESERLER

AĞAOĞLU, Tektaş, *Mihail Şolohov. Ve Durgun Akardı Don*, Evrensel Basım-Yayın, İstanbul 2001.

AYVAZOĞLU, Beşir, *Türk'ün Kültür Coğrafyasında Bir Gezinti*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1991.

AYVERDİ, Sâmîha, *Mülâkatlar*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2005.

BAHADİROĞLU, Yavuz, *Şehzade Selim*, Nesil Yayınları, İstanbul 2014.

BEYHAN, Mazlum (çev.), *Fyodor Mihayloviç Dostoyevski. Ecinniler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.

BUĞRA, Tarık, *Bu Çağın Adı*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2014.

ÇAKIR, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul 1994.

DAĞCI, Cengiz, *O Topraklar Bizimdi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015.

ESENDAL, Memduh Şevket, *Ev Ona Yakıştı*, Dost Yayınları, Ankara 1971.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *Tarih Gelecektir*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2007.

İLHAN, Attilâ, *Sırtlan Payı*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992.

İLHAN, Attilâ, *Hangi Edebiyat*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

KABAKLI, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul 1984.

KANIK, Orhan Veli, *Sakın Şaşırma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

KAYA, Ömer, *Atatürk Üniversitesinin Elli Yılı 1957-2007*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2007.

KISAKÜREK, Necip Fazıl, *Başmakâlelerim*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2000.

KISAKÜREK, Necip Fazıl, *Rapor 7/8*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2014.

KUDRET, Cevdet, *Ortaoyunu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

NACİ, Fethi, *İnsan Tükenmez/Gerçek Saygısı*, Adam Yayınları, İstanbul 1982.

SITKI, Şahap, *Kimin İçin*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1967.

TURGUT, Mehmet, *Siyasetten Sahneler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1990.

YILMAZ, Atıf, *Söylemek Güzeldir*, Afa Yayınları, İstanbul 1995.

YÜCEL, Tahsin, *Kimim Ben*, Can Yayınları, İstanbul 2011.

ÖZGÜL, Mehmet, *Maksim Gorki. Bozguncu*, Can Yayınları, İstanbul 2015.

YAVUZ, Kemâl, *Âşık Paşa: Garib-nâme (Tıpkıbasım-Karşılaştırmalı Metin-Aktarma)*, C: 4, TDK Yayınları, Ankara 2000.

<http://www.milliyet.com.tr/basbakan-yildirim-bayrak-tartismasina-ankara-yerelhaber-1871639/> (Erişim tarihi: 23.04.2017)